

Тематски зборник

„СТРАХ У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ СТВАРАЛАШТВУ“

Тематски зборник
„СТРАХ У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ СТВАРАЛАШТВУ“

Издавач

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

За издавача

Проф. др Драган Танчић, директор

Уредили и приредили:

Проф. др Драган Танчић

Др Јасмина Ахметагић, научни саветник

Проф. др Далибор Елезовић

Лектура

Проф. др Јелена Војиновић Костић

Муниба М. Дрековић

Припрема за штампу

Миодраг Панић

Штампа

ГИД „Рi-press“, Пирот

Тираж

150

ISBN 978-86-89025-80-4

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Тематски зборник

**„СТРАХ У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ
СТВАРАЛАШТВУ“**

Лепосавић, 2022.

САДРЖАЈ

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ПРЕДГОВОР	13
Јасмина М. Ахметагић Страх од женског „Аникина времена“	17
Ана М. Мумовић Исконски и ововремени страхови од будућности (прилог тумачењу прозе Страх од сутра Аца Ракочевића)	31
Ана Р. Стишовић Миловановић Страх од завршетка приче	45
Мирјана М. Бечејски „Кратка историја једног дугог и великог страха“: приповетка „Књига“ Иве Андрића	55
Јасмина П. Кнежевић Дервиш и страх (наратив страха у роману Дервиш и смрт Меше Селимовића)	69
Милена М. Видосављевић Појава страха код ученика при учењу и усвајању страних језика	81
Ивана М. Раловић Памћење страха: Други светски рат од књижевности до филма	93
Урош З. Ђурковић Појам еколошке анксиозности и страх од нуклеарне катастрофе у српској књижевности: преглед проблема	115
Зорана З. Ђушић Страх у драмама Душана Ковачевића	127
Магда Г. Миликић Страх у роману „Дан шести“ Растка Петровића	143
Драгана Р. Рајовић Хришћанска деонтологија и страх у приповеци „Злате из Слатине“ Григорија Божовића	157

**ПОЛИТИКОЛОГИЈА, СОЦИОЛОГИЈА, ПРАВО,
ЕКОНОМИЈА, КОМУНИКОЛОГИЈА**

Андрей Владимирович Баранов Методы преодоления страха в насильственном конфликте (на метериалах республик Донбасса)	167
Драган Љ. Танчић, Ванда Б. Божић Страх у политичким и кривичноправним наукама	175
Брацо Ковачевић Политика, интелектуалци и страх	187
Мирослав Д. Стевановић, Драган Ж. Ђурђевић Ширење страха као елемент међународноправног наступа запада против Републике Србије	193
Срђан Ж. Словић Страх као елеменат односа између стратегије и политике у доба хладног рата	215
Радослав В. Балтезаревић Ново оружје политичког маркетинга: Системско одржавање осећаја страха eWOM комуникацијом	223
Маја С. Димић, Светислав С. Пауновић Програм економских мера за ублажавање негативних ефеката проузрокованих КОВИД-19 пандемијом у Републици Србији	239
Марјан Д. Марјановић, Милан Ж. Милошевић, Неџад С. Коралић Страх од демонополизације државе у војној безбједности	255
Невена Д. Красуља, Дејан Т. Илић, Гордана Ђуретић Појава страха услед економске кризе и немогућности планирања каријере	273
Перица Б. Милетић Страх запослених у организацији као механизам изградње свести о безбедности	291
Милан Д. Живојиновић, Сања З. Стошић Хибридни рат као генератор кризе и страха	305
Анђелка Р. Рачић Страх – кочница за пријаву насилника у породици	327
Винко Ј. Пандуревић Страх од рата и страхови у рату	343
Живана Р. Крејић, Јелена Д. Палић Сигурност туристиче дестинације као основа њеног развоја	389

Оља М. Арсенијевић, Јасмина М. Арсенијевић, Ненад Н. Перић Неуобичајене стратегије које стварају подршку промени	399
Марија С. Лугоњић, Драго Д. Орчић, Амела А. Хајдаревић Управљање променама у здравству у кризи изазваној пандемијом COVID-19 Котеровим осмофазним моделом	419
Боривоје В. Балтезаревић Анатомија страха – мултидисциплинарна интерпретација значења и вишеструке функције страха у друштву и култури	443
Бојан С. Драшковић Страх од смеха као основа тоталитарног поретка	451
Милица Р. Васиљевић Благојевић, Горан Р. Стојановић, Верица Г. Трбовић Перцепција страхова студената здравствених студија	473

ИСТОРИЈА, ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ, ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈА

Далибор М. Елезовић Феномен страха у историографском делу Жана Делима (1923-2020)	487
Ратко Љ. Љубојевић, Јелена В. Радовић-Стојановић Терор османских власти над српским народом	495
Дејан Р. Дашић Страх од интервенције са истока и наставка наоружања за потребе ЈНА 1951–1958. године	511
Звездана М. Елезовић Тема страха у савременој ликовној уметности	535
Петар Р. Ристановић Улоге феномена страха у разбуктавању косовске кризе 1981-1989. – прилог истраживању	541
Ена С. Мирковић Страх од револуционарног терора у Србији после Другог светског рата	553
Невена С. Петковић Превазилажење колективне трауме: Антрополошка анализа усмених историја интерно расељених Срба са Косова и Метохије	575
Марија М. Савић, Небојша Д. Ђокић Утицај страха од спољног и унутрашњег непријатеља на дислокацију римских војних једница на тлу Дарданије	595

Верица Р. Михајловић

Страх од временских неприлика као повод и инспирација
српских народних обичаја и песама 625

Милена Б. Шљивић

Уметност као начин превазилажења страха избеглица
са Косова и Метохије 637

CONTENT

LANGUAGE AND LITERATURE

FOREWORD	13
Jasmina M. Ahmetagić The fear of the feminine: „Anika's times“	17
Ana M. Mumović Primordial and contemporary fears of the future (contribution of the interpretation of prose „Fear of tomorrow“ by Aca Rakočević)	31
Ana R. Stišović Milovanović Fear of the end of the story	45
Mirjana M. Bečejski A short history of a long and big fear: A short story „The book“ by Ivo Andrić	55
Jasmina P. Knežević Dervish and fear, the fear narrative in the novel „Dervish and death“ by Meša Selimović	69
Milena M. Vidosavljević The appearance of students' fear in learning and acquiring foreign languages	81
Ivana M. Ralović Memory of fear: The Second World War from literature to film	93
Uroš Z. Đurković Eco-anxiety and fear of nuclear disasters in serbian literature: an overview ...	115
Zorana Z. Ćupić Fear in dramas of Dušan Kovačević	127
Magda G. Milikić Fear in Rastko Perović's novel „The sixth day“	143
Dragana R. Rajović Christian deontology and fear in the story „Zlata from Slatina“ by Grigorije Božić	157

**POLITICAL SCIENCE, SOCIOLOGY, LAW,
ECONOMICS, COMMUNICATION SCIENCE**

Andrej Vladimirovič Baranov	
Methods of overcoming fear in violent conflict... (by the materials of The republic of Donbass)	167
Dragan Lj. Tančić, Vanda B. Božić	
Fear in political and criminal law sciences	175
Braco Kovačević	
Politics, intellectuals and fear	187
Miroslav D. Stevanović, Dragan Ž. Đurđević	
Spreading the fear as an element of The West's actions in International law againts The Republic of Serbia	193
Srđan Ž. Slović	
Fear as the element of relationship between strategy in the era of Cold War	215
Radoslav V. Baltezarević	
New weapons of political marketing: systematic maintance of feeling of fear throught eWOM communication	223
Maja S. Dimić, Svetislav S. Paunović	
The program of economic measures for reducing the negative effects caused by COVID-19 pandemic in The Republic of Serbia	239
Marjan D. Marjanović, Milan Ž. Milošević, Nedžad S. Korajlić	
Fear of demonopolization of the state military security	255
Nevena D. Krasulja, Dejan T. Ilić, Gordana Đuretić	
The appearance of fear due the economical crisis of career planning	273
Perica B. Miletić	
Fear of employees in organization of mechanism of building security awareness	291
Milan D. Živojinović, Sanja Z. Stošić	
Hybrid warfare as a generator od crisis and fear	305
Anđelka R. Račić	
Fear-reporting Domestic violence barrier	327
Vinko J. Pandurević	
Fear of war and fears in war	343
Živana R. Krejić, Jelena D. Palić	
Security of a tourist destination as the basis of its development	389

Olja M. Aarsenijević, Jasmina M. Arsenijević, Nenad N. Perić Unusual strategies that create support for changes	399
Marija S. Lugonjić, Drago D. Orčić, Amela A. Hajdarević Managing changes in health care in crisis caused by COVID-19 pandemic with Koter's Eight-phase model	419
Borivoje V. Baltezarević The anatomy of fear- a multidisciplinary interpretation of meaning and multiple functions of fear in society and culture	443
Bojan S. Drašković Fear of laughter as the basis of the totalitarian order	451
Milica R. Vasiljević Blagojević, Goran R. Stojanović, Verica G. Trbojević Perception of fears of medical studies students	473

HISTORY, HISTORY OF ART, ETHNOMUSICOLOGY

Dalibor M. Elezović The phenomenon of fear in the historiographic work of Jean Delumeau (1923-2020)	487
Ratko LJ. Lubojević, Jelena V. Radović Stojanović The terror of the Ottoman authorities over Serbian people	495
Dejan R. Dašić Fear of intervention from The East and procurement of arms for the needs of the JNA 1951 - 1958.	511
Zvezdana M. Elezović Theme of fear in contemporary art	535
Petar R. Ristanović The role of the phenomenon of fear in the outbreak of the Kosovo crisis 1981-1989 – contribution of the research	541
Ena S. Mirković Fear of revolutionary terror in Serbia after The Second World War	553
Nevena S. Petković Overcoming collective trauma: anthropological analyses of oral history of internally displaced Serbs	575
Marija M. Savić, Nebojša D. Đokić The influence of fear of external and internal enemies on the deployment of Roman military units in Dardania	595

Verica M. Mihajlović

Fear of weather disadvantages as the reason and inspiration
of Serbian folk customs and songs 625

Milena B. Šljivić

Art as a overcome the fear refugees from
Kosovo and Metohia experience 637

Ана Р. СТИШОВИЋ МИЛОВАНОВИЋ*
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

СТРАХ ОД ЗАВРШЕТКА ПРИЧЕ**

Айсџракт: Андрић каже да је вечна „прича коју човек прича човеку“ о личној или колективној судбини, суштина сваког књижевног стварања, које настоји да осветли и објасни смисао егзистенције.

У теоријском смислу, занимљиво је осветлити феномен прича *отвореној, недовршенојнарива*, као проблематизовања изневереног архетипског обрасца срећних крајева или коначних одговора, те импликација на рецепцију таквих литерарних творевина.

У анализи конкретних књижевних текстова, биће показана двојака функција отвореног краја/недовршене приче, као ентропијске творевине: као наратолошки феномен (Калвинов роман *Ако једне зимсконоћи неки љућник*) или као утопијске идеје да прича (књижевна творевина) може преживети катаклизму цивилизације и бити залог њене обнове (*Црвена кућа* Џека Лондона и Бредберијев *Фаренхајт 451*).

Кључне речи: отворени крај, ентропија књижевног текста, Итало Калвино, Џек Лондон, Реј Бредбери.

„Страх нас трује, он је наша рана“, (Сиоран, 2008: 98), а од кад цивилизацијски постојимо, трагало се за узроцима и исходима страха. Путеви за превладавање *Phobosa* постали су архетипски обрасци одвајања пролазног и трајног, земног и небеског.

„*Phobosce* јавља, сматрали су Спартанци, у сваком сукобу (физичком или духовном), као идеја неизвесности исхода. Али, Спартанци су веровали да се чак и урођено, нагонско, може победити. Своју децу су васпитавали тако, да науче да савладају страх. *Phobos* је својство материјалног, нижег света, те се мора превазићи. Оно чему се тежи је *Aphobia* – храброст, која је божанске природе, те је сматрана највишом врлином. [...] Најсврховитије је, ипак, у борби против личног и колективног страха, било певање јуначких песама или казивање о подвизима предака, јер су се тако срца и ум пунила осећањем славе и части.“ (Стишовић Миловановић, 2018: 53)

* Научни сарадник, anaorfelin@gmail.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеном са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-68/2022-14 од 17. јануара 2022. године.

О снази уметности у савладавању страха, говори и Аристотел. Уметност спада у највише врлине, сматра он, јер „превазилази копију стварности и приказује природну и људску стварност, каква она треба да буде, тј. како она одговара својој истинској идеји.“ (Ђурић, 1982: 574) Уметност је и одраз и учитељ живота, јер „свака права уметност даје неко знање, учење, искуство, мудрост, па према томе и блаженство.“ (Ђурић, 1982: 574)

Андрић каже да је суштина сваког уметничког, дакле и књижевног стварања, вечна „прича коју човек прича човеку,“ о личној или колективној судбини и да се приповедањем осветљава смисао егзистенције. Уметност даје наду за превладавања онтолошког бесмисла, или „стрепње над безданом“, како би рекао Дерида. Књижевност одувекима обавезу да са човеком корача од *Phobosa* ка *Arphobiji*, да се суочи са егзистенцијалним страховима, али „... треба да тај страх, тај понор који је сама створила, сама и премости и затрпа.“ (Киш, 1972: 113)

Најстарији књижевни наративи – митови, легенде и бајке, прате неколико морфолошких образаца, који се понављају у корпусу светске класичне књижевности. Јунак је индивидуа посебних способности или вредности; он путује ка задатом (жељеном) циљу; суочава са са препрекама или непријатељима и побеђује их; осваја жељени циљ или награду.¹ То је принцип симетризма, то је „референцијална илузија“, која у доброј мери одређује и ванкњижевне психолошке процесе: све што је започето, мора се и завршити. „Чини се да је та љубав ка референцијалној илузији „добровољно ропство“ које деле сви просечни смртници.“ (Šefer, 2001: 245)

У „добровољном ропству“, читалац пристаје да прича буде и фрагментарна, али се не сме завршити без испуњења циља или стицања заслужене награде, као што није ни Шехерезадина. Приповедање је дословно залог трајања, показује парадигматично коинтинуирано приповедање у *Хиљаду и једној ноћи*. У другом случају, завршетак физичког трајања јунака није нужно и завршетак приче. Она мора, кроз Хорацијево сећање, да надживи Хамлета и остави легат сврсиходности жртве у борби за истину.

Сви путници, од Гилгамеша до Чајлда Харолда, од Одисеја до Марка Пола, па до данас, у своје авантуре воде сапутнике. Они су неопходни сведоци и будући приповедачи о проживљеном, залог бесмртности приче. Јер, по лепој Андрићевој мисли, како то и фра-Петар осећа, ако се не исприча, није се ни догодило. Стварност обитава и ре-интегрише се у приповедању, а „преко елемената приче, прави однос према сопственој целини могао је остати сачуван, што би гарантовало и целину света са којим јунак кореспондира, самим својим животом.“ (Павловић, 2000: 10)

Прича која нуди исходе превазилажења онтолошких неизвесности је, једновремено, део пред-слике света, како тврди Аристотел, али и имагинарни простор у коме се лудистички сегмент егзистенције највиталније одржава. То је један од важнијих психолошких феномена, који причу (па и нелитерарну),

1 опширније: Prop, V. (1982) *Morfologija bajke*. Beograd: Prosveta

детерминише као круцијални инструмент у успостављању области фикционалне компетенције, као универзалне психолошке чињенице, која је „статус менталне стимулације“ и којом се остварују све наше интенције.

„Ovo se poklapa sa jednom opštijom činjenicom koju smo primetili pri likom analize on to geneze fikcionalne kompetencije, tačnije sa činjenicom da uspostavljanje oblasti fikcije olakšava stvaranje postoјane membrane između subjektivnog i objektivnog sveta, i da ona igra значajnu ulogu u prvobitnoj distance, a ciji koja istovremeno stvara „ja“ i „stvarnost.“ (Šefer, 2001: 335)

У *Поетизици*, Аристотел феномен нужности завршетка види као део органског јединства књижевног текста и то објашњава кроз компарацију са живим бићима, чије су детерминанте рођење и смрт. Перцепирање књижевног текста није само сусрет са естетичким предметом, већ поистовећење читаоца са јунаком, емпатијско страдање или катарзично проживљавање туђег искуства. То је и дубока, архетипска потреба да се започето и доврши, те се крај приче доживљава као разрешење лично инволвираних емоција читаоца.

„Искуство психоанализе и искуство књижевности (писања, читања, животно искуство које се уписује у спис, у приповедање /певање), то није потребно посебно доказивати, у исти мах се подударају и разликују. У сваком случају, непрекидно се преплићу. Разликују се у мери у којој се допуњују, и у којој се свака психоанализа (личности, књижевног дела) разликује. Разумљиво је онда што је примање књижевног или било ког уметничког дела могуће разумети као врсту психоанализе, психоаналитичког искуства (истовремено, то је важно истаћи, као врсту искуства анализа и аналитичара), које се не да свести само на одгонетање кључних тачака историје случаја, на дијагнозу текста. Примање књижевности јесте психоаналитичко искуство и зато је искуство и искушавање, изазивање несвесног.“ (Кордић, 2020: 10/11)

У случају изостанка срећног или жељеног исхода приче, недовршености, хијазма, отвореног краја, фрустрација читаоца може бити вишеструко конитирана. Најпре, као изневеревање присуства свега (света) и девестирање идеје сврсисходности људских делања. Може значити и губитак егзистенцијалног упоришта, утемељеног у универзалном обрасцу неупитног, (макар и одложеног) тријумфа правде и истине над злом. Овај архетипски код је условио и многе варијантности у добро познатим причама:

„ У Пероовом тексту, девојчицу поједе вук и прича се ту завршава, побуђујући озбиљна размишљања о опасностима несмотрености. У тексту браће Грим, стиже ловац, убија вука и враћа у живот девојцу и баку. Данас, Црвенкапа коју познају све мајке и деца није ни Пероова ни браће Грим. Срећан крај, наравно, потиче из верзије браће Грим, али многи други детаљи су нека врста мешавине двеју верзија.“ (Еко, 2013: 86)

Читаочева потреба за жељеним (логичним, смисленим) завршетком приче „појављује се тако [...] као функција наше потребе за значењем, “ (Schwab, 1984: 202) јер „круцијални завршеци задовољавају дубљу жељу да се побегне од притисака нашег фундаменталног заточења у људски живот

и да се слободно рашири животна енергија без ограничења.“ (Kucich, 1978:92) Недовршена литерарна творевина може чак довести до „душевног конфликта, који открива пукотине, које потресеној структури свести прете распадом.“ (Jung, 2006: 141) Простор неизвесности исхода постаје *Phobos*, неприхваљиво ремећење свеопштег реда и смислености. Са друге стране, „чим је задатак извршења правде и поновног успостављања хармоније елемената и сфера постигнут,“ (Павловић, 2000: 220), прича се окончава и враћа осећај сврсисходности егзистенције.

„Ми поседујемо изразиту одбојност према невидљивим самовољним силама; јер није било тако давно, да смо изронили из оног страшљивог света снова и сујеверја и уредили себи слику света, достојну нашег рационалног разума, најмлађе и највеће човекове творевине. Окружује нас свет који следи разумне законе. [...] Случајности су немиле свести која воли ред. Оне на исмевајући и зато иритирајући начин ремете закономерно кретање света.“ (Јунг, 2006: 59)

Завршетак приче је феномен који се круцијално дотиче и оног који причу ствара. Не само као промишљање о оствареној интенцији приповедања – поенти, поуци, досегнутом естетском нивоу, већ и у дискурсу анагошког значења дела. Уметникова зебња или страх, када причу треба окончати, увек је суштински иста: примарна раван фантазма преко које се „...субјект одражава на равни своје жеље која ишчезава, ишчезава утолико што само задовољење захтева одузима субјекту његов објект.“ (Лакан, 1983: 245) Прича по окончању постаје самостални ентитет, а нужност њене новостечене аутономије је и предуслов интеракције са онима, због којих је и настајала.

Са становишта уметника, који погледом демијурга жели да проникне у Савршенство и да му се приближи што је више могуће, такође се као детерминанте намећу исконске закономерности у грађењу приче: почетак и крај јесу једно, а форма и садржина такође постају органско јединство. Аутор посеже за интегралношћу свега (света), као врховним начелом приповедања, имајући на уму све бивше и све будуће повести. Сублимирају се простори и времена, да би се сачувала смисленост приче и да би њен крај „отворио врата бескраја“:

„Свет је нестајао и опет се рађао, ја сам се распростирао Простором испуњавајући његове најскривеније поре, сажимао сам духовне потенцијале Бића, отварао Време и сједињавао га у себи укидајући његове три димензије, покретао сам еволуцију и инверзију Универзума, био сам свеприсутан, вечан, неуништив: ја сам стварао, поништавао и трансформисао, Ја сам настајао и ишчезавао...“ (Дамјанов, 2018: 62)

Друга врста рецепције недовршене приче је учествовање читаоца у „степенастом расту мотива“ (Šklovski, 1969: 52), који отвара могућности са-стваралачког довршавања наратива. Ингарден тврди да дело почиње да егзистира у стваралачком акту, али да је читалац део творачког поступка, кроз попуњавања места неодређености „које бира између многих могућих, односно *дойушићених*.“ (Ингарден, 1971: 49) Умберто Еко ће, на основу феноменолошких

постулата и идеја Мерло-Понтија, разматрати ову идеју као основ за теорију „отвореног дела.“ Еко тврди да је недовршеност приче, хијазам, „белина“, предуслов вишезначности дела и да је управо плуралитет значења најважнија детерминанта модерне литературе. Следствено, то значи да

„...завршетак није, строго узев, могућ ни у причи ни у приповедању. Он није немогућ на сваки начин, него постоји као *вирџуелан*. Једино је, дакле, могућ у рефигурацији приче и приповедања, кроз актуелизовање њихових односа у читаочевој свести. Смисао завршетка није, отуд, детерминисан приповедним траговима завршетка у роману, него њиховим разумевањем.“ (Ломпар, 2008: 35)

Стога феномен *отвореној, недовршеној* наратива, као проблематизовања изневереног архетипског обрасца срећних крајева или коначних одговора, имплицира другачију рецепцију литерарних творевина. Барт упозорава да је могућност различитих тумачења књижевног текста условљена његовом структуром, а не недостатностима рецептора, јер књижевност „има посебан статус – њена функција је да институционализује субјективност.“ (Milošević, 1990: 41) У том дискурсу, уверљиво функционише роман Итала Калвина, *Ако једне зимскеноћи неки ђушник*. Аутор је посегнуо за идејом ентропије књижевног текста, инсистирајући на наративима који су доведени до фрагментарности, отворивши тако до краја слободну перцепцију и спознајну са-стваралачку функцију читаоца.

Читалац и Читатељка, протагонисти романа, путовање кроз литературу започињу у књижари (метафорично, ово је иницијална тачка за трагање кроз Вавилонску библиотеку), а њихова метафизичка путовања иду од једног до другог романа (увек недовршеног, погрешно сложеног у штампарији, помешаног са деловима другог романа). Алегоријски и анагошки, Калвино овим романом потврђује да се трагање кроз књижевни текст никад не може окончати, као што се ни књижевни текст никад не завршава – он само отвара нову повест.

„Čitati je – kaže – uvek samo ovo: postoji jedna stvar koja je tu, stvar sačinjena od pisanih reči, čvrst predmet, opipljiv, koji se ne može promeniti, i kroz tu stvar suočavamo se s nečim drugim što nije prisutno, nečim drugim što je deo nematerijalnog sveta, nevidljivog, zato što je dokučivo samo mišlju, maštom, ili pak zato što je postojalo ali više ne postoji, pripada prošlosti, izgubljeno je, nedostižno, u svetu mrtvih...”

– ...Ili što nije prisutno jer još nije počelo da postoji, nešto za čime žudimo, od čega strepimo, nešto moguće ili nemoguće – kaže Ljudmila – čitati znači ići u susret nečemu što tek nastaje i još uvek niko ne zna u šta će se izroditi...“ (Kalvino, 2016: 76)

Читатељ и Читатељка долазе до спознања да су заправо они јунаци штива кроз које трагају и које одгонетају. Свака недовршена прича ће бити нова детерминанта њихових живота, па се органско јединство живота и литературе изнова потврђује. Крај приче зависи од њиховог делања. Овако је експлицирана и прагматично остварена идеја функције литературе, у поступку институционализовања субјективности.

У великом наративу литературе о самој себи, важан феномен је и утопијска идеја да прича, као књижевна творевина, може преживети катаклизму цивилизације и бити залог њене обнове. Сва нада онечовеченог света би била у причи, коју нису успели да спале, која није завршена, која би вратила хуманост и смисленост у жалову егзистенцију. Бредберијев роман *Фаренхајт 451*, у интригантном футуристичком дискурсу, отвара и важне поетичке проблеме, о сврси и смислу књижевног стварања. Један од јунака, ватрогасац и спаљивач књига, Гај Монтаг, каже:

„Niko više ne sluša. Ne mogu da razgovaram sa ženom, ona sluša zidove. Samo hoću da neko чује оно што имам да кажем. А ако будем говорио довољно дуго, можда ће бити сврхе. Ноћу да ме научите да shvatim оно што читам. [...]

Imamo sve што nam treba za sreću, ali nismo srećni. Nešto nedostaje. Osvrnuo sam se. Jedino za šta sam siguran da je nestalo jesu knjige koje sam spalio u ovih deset ili dvanaest godina. Zato mislim da će knjige pomoći.“ (Bredberi, 2015 : 96/97)

Одбрана литературе ће, у Бредберијевом роману, бити сасвим једноставно конотирана. Страх од завршетка приче, у овом случају, био би и страх од апокалиптичног тренутка када Логос нестаје у ватри. Зато се аутор служи изванредно прецизном метафором: људи постају књиге, човечанство постаје библиотека. Казиваће једни другима давно написане и нетом спаљене приче. Усмено предање је родило писану књижевност, па је извесно да је може и реинтегрисати. У тој новој Вавилонској библиотеци, опстаће само најхрабрији, најбољи, они који су кроз приче стигли до *Aphobije*. Кукавице нису сачувале приче, јер им никада нису ни служиле у праве сврхе:

„Fejber onjuši knjigu. „Znate li da knjige mirišu na morski oraščić ili na neke strane začine? Voleo sam da ih mirišem kad sam bio dečak, Gospode, mnoge smo divne knjige nekad imali, pre nego smo ih odbacili.“ Fejber je okretao stranice. „Gospodine Montáže, gledate u kukavicu. Video sam dokle ćemo stići, još pre mnogo godina. I nisam rekao ništa. [...] A kada su konačno izgradili poredak na spaljivanju knjiga, koristeći brigadire, povinovao sam se...“ (Bredberi, 2015 : 96)

Смрт приче, умирање литературе не мора бити само онакво, каквим га приказује Бредберијев *Фаренхајт 451*. Спаљивање књига је крајњи варварски чин и крај цивилизованог света. Али, убијање литературе је већ започело. У поговору једног од поновљених издања *Фаренхајта 451*, аутор примећује како би тада (шездесетих година XX века), главни палилац књига, Бити, казао: „Није злочин када се књиге *ћосегују*, него када се *чићају*!“ (Bredberi, 2015: 190) Књига је мртва хрпа папира, кажу феноменолози, ако није испунила сврху настанка, ако није постала естетички предмет, који равноправно граде ауторова интенција, текст и рецепција читаоца.

Други начин на који се прича убија, јер јој се одузима моћ творачког и свака фикционална компетенција, јесте бесрамно скрнављење текста, скраћивање или „уподобљавање“ литерарне творевине за потребе етатизиваних институција:

„Kako uopšte može da se nabije 400 Tvenovih, Irvingovih, Poovih, Mopasanovih ili Birsovih pripovedaka u jednu knjigu? Ništa lakše. Oderi, skloni kosti, izvadi srž, raseci, istopi, prečisti i uništi. Svaki bitan pridev, dirljiv glagol, svaka metafora teža od komarca – napolje! Svako poređenje od koga bi se moronu trznula usna – nestalo! Svaka digresija koja objašnjava makar i delić filozofije prvorazrednog pisca – izgubljena!

Svaka priča, sasušena, izgladnela, iškrabana, ispijena i obeskrvljena do bledila, ličila je na sve ostale. Tven isti kao Po, koji je isti kao Šekspir, koji je isti kao Dostojevski, koji je isti kao – u finalu – Edgar Gest. Svaka duža od tri sloga je iskomadana. Svaka metafora koja je zahtevala više od letimične pažnje – ubijena.. Da li sagledavate prokletu i neverovatnu sliku?“ (Bredberi, 2015 : 196)

Црвена куја Цека Лондона је настала пре Камејеве *Кује*, пре Пекићевог *Беснила*, пре застаршујућих пошести *Врлој новој свеји*. Ове повести су драгоцене по свему што би било осмишљавање егзистенције у временима када је *Rhobos* заваладао, јер су сукоби физичког и метафизичког све неизвеснијег исхода. Ове приче, више него било које друге, уче како да се у временима „изашлим из зглоба“ савлада страх и сачува смисленост. *Цивилизација на њреласку*, казао би Јунг, приклања се својствима материјалног, нижег света, те је *Arhobia* готово заборављени идеал.

Такав свет је налик оном, у коме обитавају јунаци *Црвене кује*. Планету и људски род је уништио рат. Рат је рођен из мржње. Мржња је настала у доба болести, која је десетковала човечанство. Апокалиптична слика простора, у коме нема ничег од творевина људских руку, као да бекетовски дозива Логос, који неће доћи. У том пределу, постоје још само путеви, којима се може бесциљно лутати. Занимљиво је да аутор сучељава јунаке огромних разлика: деца, која само искуствено спознају живот, (јер не баштине ништа од спознања пређашњег света, па чак ни језик којим су им преци комуницирали), и старац, у чијем је памћењу све још живо и целовито. Старац је годинама настојао да у једној пећини сачува књиге, рукописе, све писане трагове о несталом свету. Он тако узраста до архетипске представе Мудрог Духа, у облику који Јунг описује као нуминозно присуство.

Деца воле приче које им старац казује, али најчешће немају моћ поимања свих појмова. Збуњују их речи које описују апстрактно, нематеријално, неопипљиво. Смрт речи и смрт приче нарушава целовитост света. Појам који нема шта да именује, означитељ без означеног, узнемирујуће прераста литерарну фикцију. Ова је метафора дубока истина о последицама ампутације духовних садржаја и свођења егзистенције на физичко, анимално трајање. Старац је некада читао приче и зна да се оне не би смеле завршити, па је науман да скривницу књига преда неком дечаку, да га подучи читању и помогне му у разумевању прочитаног. Али, уз књиге ће доћи и поновљено знање:

„The gunpowder will come. Nothing can stop it—the same old story over and over. Man will increase, and men will fight. The gunpowder will enable men to kill millions of men, and in this way only, by fire and blood, will a new civilization, in some remote day, be evolved. And of what profit will it be? Just as the old

civilization passed, so will the new. It may take fifty thousand years to build, but it will pass. All things pass. Only remain cosmic force and matter, ever in flux, ever acting and reacting and realizing the eternal types—the priest, the soldier, and the king. Out of the mouths of babes comes the wisdom of all the ages. Some will fight, some will rule, some will pray; and all the rest will toil and suffer sore while on their bleeding carcasses is reared again, and yet again, without end, the amazing beauty and surpassing wonder of the civilized state. It were just as well that I destroyed those cave-stored books—whether they remain or perish, all their old truths will be discovered, their old lies lived and handed down. What is the profit...” (London, 2018:52/53)²

Старац је остао пред *шамним вилајетом*, скривницом повести о људском роду, јер се посезање за бесценим благом приче увек може завршити кајањем. Прича би требало да служи човеку и човечности, каже Андрић, јер ако то не чини – не служи ничему. Прича би требало да буде лепа у својој храбрости и да храбрости учи. Али је сва њена судбина у рукама читалаца.

ИЗВОРИ

- Kalvino 2016: Italo Kalvino. *Ako jedne zimske noći neki putnik*. Beograd: Plato
 London 2018: Jack London. *The Scarlet Plague*. London: Global Grey
 Дамјанов 2018: Сава Дамјанов. *Испрживање савршенства*. Зрењанин: Агора
 Bredberi 2015: Rej Bredberi. *Farenhjt 451*. Beograd: Laguna

ЛИТЕРАТУРА

- Борхес 1995: Horhe Luis Borhes. *Изабрана дела*. Београд: Драганић
 Еко 2013: Umberto Eko. *Ispovesti mladog romanopisca*. Beograd: Službeni glasnik
 Ингарден 1971: Роман Ингарден. *О сазнавању књижевно уметничкој дела*. Београд: СКЗ
 Jung 2006: Karl Gustav Jung *Arhetipovi i kolektivno nesvesno*. Beograd: Atos
 Jung 2006: Karl Gustav Jung. *Civilizacija na prelasku*. Beograd: Atos
 Kiš 1997: Daniulo Kiš. *Po-etika*. Beograd, Nolit
 Кордић 2020: Радоман Кордић. *Несвесно књижевности*. Београд: Службени гласник
 Kucic 1978: John Kucic. *Action in Dickens Ending: Bleak House and Great Expectations*, in: *Nine-twenth-Centery Fiction*. University of California Press, vol. 33, number 1.

2 „Доћиће барут. Ништа га не може зауставити – иста стара прича, изнова и изнова. Човек ће напредовати, људи ће се борити. Барут ће омогућити људима да убију милионе људи, и самог ако, огњем и крвљу, развиће се нов ацивилизација, у неком далеком будућем дану. И одкакве ћеток ористи бити? И као што је стара цивилизација прошла такоће и нова. Можда ће бити потребно педесетхиљада године да се гради, али ће проћи. Све ствари пролазе. Остају само космичка сила и материја, увек у покрету, увек делујући и реагујући и остварујући вечне типове – свештеника, војника и краља. Из уста беба долазимо у дростсвих векова. Неко ће се борити, неко ће владати, неко ће се молити, а сви остали ће се мучити и патити док се на њиховим крвавим лешевима поново одгаја, изнова, без краја, невероватна лепота и надмашно чудо цивилизоване државе. Било би добро да сам уништио те пећинске књиге – без обзира шта су су да су успомене или сведоци пропасти, све њих ове старе истине ће бити откривене, њихове старе лажи биће предате даље. Која је корист...” (превела А.С.М)

- Лакан 1983: Жак Лакан. *Сјиси*. Београд: Просвета
- Ломпар 2008: Мило Ломпар. *О завршејку романа*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије
- Milošević 1990: Nikola Milošević. *Ideologija, psihologija i stvaralaštvo*. Beograd: Beletra
- Павловић 2000: Миодраг Павловић. *Поеџика жрџвеној одрега*. Београд: Просвета
- Prop 1982: Vladimir Prop. *Morfologija bajke*. Beograd: Prosveta
- Ранк 1995: Ото Ранк. *Умејник и груји љрилози љсихоанализи љесничкој сџварања*. Нови Сад: Матица српска
- Сиоран 2008: Емил Сиоран. *Паг у време*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића
- Стишовић Миловановић 2018: Ана Стишовић Миловановић. *Књије за Љугмилу*. Рашка: Центар за културу Градац
- Ђурић 1982: Милош Ђурић. *Исџорија хеленске књијевносџи*. Београд: Завод уџбенике и наставна средства
- Šefer 2001: Žan-Mari Šefer. *Zašto fikcija?* Novi Sad: Svetovi
- Šklovski 1969: Viktor Šklovski. *Uskrsnuće riječi*. Zagreb: Stvarnost
- Schwab 1984: Gustav Schwab. *The Dialectic of Opening and Closing in Samuel Beckett's Endgame* (in *Yale French Studies*, number 67). New Haven: Yale University Press

Ana R. STIŠOVIĆ MILOVANOVIĆ

FEAR OF THE END OF THE STORY

Summary

Andrić says that the eternal “story told by man to man” about personal or collective destiny is the essence of every literary creation, which strives to illuminate and explain the meaning of existence.

In a theoretical sense, it is interesting to shed light on the phenomenon of open, unfinished narrative stories, as a problematization of the betrayed archetypal pattern of happy endings or final answers, and the implications for the reception of such literary creations.

In the analysis of specific literary texts, the dual function of the open end/unfinished story will be shown, as an entropic creation: as a narratological phenomenon (Calvin’s novel *If One Winter Night Some Traveler*) or as a utopian idea that the story (literary creation) can survive the cataclysm of civilization and be a pledge its renewals (Jack London’s *Scarlet Plague* and Bradbury’s *Fahrenheit 451*).

Key words: open ending, entropy of literary text, Italo Calvino, Jack London, Ray Bradbury.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09"19/20"(082)

159.942:316(082)

159.942:32(082)

ТЕМАТСКИ зборник „Страх у научном и уметничком стваралаштву“ / [уредили и приредили Драган Танчић, Јасмина Ахметагић, Далибор Елезовић]. - Лепосавић : Институт за српску културу Приштина, 2022 (Пирот : Pi-press). - 644 стр. : илустр. ; 25 cm

Радови на срп. енгл. и рус. језику. - Текст ћир. и лат.
- Тираж 150. - Стр. 13-14: Предговор / приређивачи зборника. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-89025-80-4

а) Српска књижевност -- Мотиви -- Страх -- Зборници

б) Страх -- Друштвени аспект -- Зборници

в) Страх -- Политички аспект -- Зборници

COBISS.SR-ID 72177673